

Прикази Reviews Comptes rendus

Moć u nemoći

Povodom knjige Saše Nedeljkovića, *Power and Powerlessness: The Challenges of Ethnic and National Identification of Minority Groups in Postsocialist Serbia.* Common Ground Publishing, Champaign (Illinois, USA), 2015, 174 str.

Etnicitet i nacionalizam na prostoru bivše SFRJ postaju veoma zastupljene teme u domaćoj nauci krajem dvadesetog veka. Kraj socijalističkog uređenja i stvaranje nacionalnih država na ovom prostoru obeležio je proces „nacionalnog buđenja“, odnosno etničkog i religijskog „osveščivanja“. Brojni autori dali su svoj doprinos sagledavanju pomenutih procesa iz različitih perspektiva, mada se može reći da je većina napisanih tekstova ova pitanja problematizovala u kontekstu dnevno-političkih dešavanja. Manji broj autora se, s druge strane, posvetio analizi subjektivne percepcije „aktera“ pomenutih procesa, nastojeći pritom da te procese što bolje razume i objasni. Jedan od njih je i Saša Nedeljković, autor antropološke monografije *Power and Powerlessness: The Challenges of Ethnic and National Identification of Minority Groups in Postsocialist Serbia.* Iako su problemi etničke i religijske pripadnosti i danas aktuelni u Srbiji, poslednjih godina, kako se čini, jenjava interesovanje domaćih autora da se njima bave empirijski. Objavljivanje pomenute monografije od strane američkog izdavača, međutim, ostavlja utisak da

u zapadnoj javnosti još uvek postoji interesovanje za empirijske studije o etničkim i nacionalnim pitanjima na prostoru Balkana. U ovoj monografiji autor nam pruža uvid u etničke i nacionalne procese putem analize identiteta pripadnika nekoliko manjinskih grupa različitih vrsta u Srbiji. Pored etničkih, autor razmatra i etnicitet/nacionalizam intelektualne elite (naučne zajednice), visokoškolske omladine, kao i pripadnika alternativnih religijskih pokreta. Na osnovu višegodišnje empirijske provere autor je želeo da pojam manjine dosledno upotrebi za označavanje svih slojeva stanovništva koji imaju drugačije viđenje etničkih i nacionalnih procesa od onog koji nalazimo u dominantnom javnom diskursu. Ovaj kombinovani elitističko-marginalistički pristup doneo je neke značajne pomake u tumačenju datih procesa, mada je pokazao i potrebu za određenim teorijsko-metodološkim doradama samog pristupa. Jedan od Nedeljkovićevih metodoloških imperativa jeste da pri proučavanju identiteta bilo koje grupe jednaku pažnju posveti spoljašnjim granicama kao i njenim unutrašnjim podelama.

Ova monografija sastoji se od osam studija poređanih u osam poglavlja koja obrađuju problem identifikacijskih procesa kod različitih manjinskih kategorija koje je autor istraživao tokom poslednjih dvadeset godina. Poglavlja u knjizi razlikuju se po vremenu nastanka, dužini, iscrpnosti, korišćenoj metodologiji i zajednici/grupi koja je proučavana, pa se u skladu sa tim mogu uočiti tri tematske

celine. Prva se bavi pitanjima etniciteta/nacionalizma intelektualne elite, druga etničkim manjinama i treća celina se odnosi na religijske manjine.

Na samom početku monografije, u predgovoru, autor obrazlaže motive za pisanje ove knjige diskretno ukazujući na to da je problem etniciteta i nacionalizma dugo bio potcenjen ili olako shvaćen u mnogim regionima sveta, uključujući i prostor zapadnog Balkana. Niz tragičnih događanja na ovom prostoru pokazao je da ni društvo u kome se dešavala ta tragedija, kao ni Međunarodna zajednica, nisu bili u stanju da spreče tragediju, između ostalog, i zbog nedovoljnog razumevanja etničkih i nacionalnih procesa. Glavni razlog tog nerazumevanja ili loše percepcije ovog problema, po mišljenju autora, treba tražiti u nedostatku kvalitetne komunikacije između insajderskog i outsajderskog pogleda na pomenute pojave i procese. Nedeljković smatra da je ovaj region bio idealan poligon za proučavanje etniciteta i nacionalizma, ali ističe da takva istraživanja nisu rađena ni pravovremeno ni dovoljno kvalitetno.

Prvo poglavlje knjige, pod nazivom *Intellectual Elite as an Ethnic Minority*, bavi se problemom antropologizacije srpske etnologije, odnosno činjenicom da promena kursa srpske etnologije i zaokretanje ka antropologiji zapadnog tipa, korespondira sa složenim, višelinjskim i višedimenzionalnim etničkim i nacionalnim procesima u Srbiji i regionu. Ne svodeći delimičnu promenu profesionalnog identiteta isključivo na etničku ili nacionalnu ravan, autor ipak navodi značajne argumente u prilog tome da i ova perspektiva ima svoje mesto u pokušajima pravilne kontekstualizacije i razumevanja disciplinarnog identiteta.

Drugo poglavlje pod nazivom *Student Population as a Political Minority and Its*

Ethnicity and Nationalism predstavlja studiju o nacionalnom identitetu studentske populacije u Srbiji u postsocijalističkom periodu. Ova studija (hronološki prva ili najstarija) predstavlja svojevrsnu proveru mogućnosti antropološke upotrebe klasične socijalno-psihološke metodologije prikupljanja podataka, tj. proveru mogućnosti kombinovanja te metodologije sa prilagođenim antropološkim metodološkim postupcima. Okvir proučavanja su bili učesnici Studentskog protesta 1996/97. Koristeći se kombinovanim upitnikom sa socijalno-psihološkim skalama, pitanjima otvorenog i zatvorenog tipa, Nedeljković se trudio da plastično prikaže domete antropoloških zaključaka koji su zasnovani isključivo na građi dobijenoj putem ankete i dubinskog intervjua. Posebnu vrednost ove studije čini analiza građe dobijene iz pisanih sastava na zadatu temu, koja pokazuje svu složenost dubljih slojeva nacionalnog identiteta naizgled anacionalne omladine.

Trećim poglavljem pod nazivom *Ethnic Minorities* započinje nova tematska celina koja čini centralni deo monografije i bavi se etničkim odnosno nacionalnim manjima u Srbiji. Prva od studija u okviru ove celine, pod nazivom *Balkan Egyptians: The Right to Self-declaration and Identity Management*, posvećena je Balkanskim Egipćanima, koje autor smatra udžbeničkim primerom etnifikacije socijalnih grupa. Autor, takođe, proverava upotrebljivost koncepta „skrivena manjine“ u ovom slučaju. Proučavajući proces konstruisanja etničkih granica na osnovu selekcije odgovarajućih elemenata kulturnog arsenala, koji se odvija uporedo za projektovanim intenziviranjem unutrašnjeg etničkog osećaja, autor pokazuje kako su se u datoj grupi povoljni spoljašnji politički uslovi poklopili sa unutrašnjom spremnošću za etničkim „osvešćiva-

njem“. U narednim studijama (četvrtom, petom i šestom poglavlju) autor posvećuje pažnju problemu identiteta Crnogoraca u Srbiji. On pokazuje kroz ova poglavlja koliko je ponekad teško teorijski obuhvatiti konkretan empirijski materijal koji prkosi ustaljenim naučnim sistematizacijama. Teorijska problematizacija crnogorskog identiteta dovodi u pitanje kako kategoriju nazvanu „posredničke“ manjine, tako i socijalnu stratifikaciju po kojoj su manjine, u pogledu moći i/ili uticaja, na dnu društvene lestvice. U prvoj studiji o Crnogorcima, prezentovanoj u četvrtom poglavlju pod nazivom *Individual Migrations of Montenegrins to Serbian Cities in the Post-Second World War Period*, autor na osnovu velikog broja ličnih svedočanstava o doseljavanju u Srbiju kod prve generacije crnogorskih doseljenika, analizira oblike individualnih migracija Crnogoraca u Srbiju u periodu nakon Drugog svetskog rata. To je uključivalo ispitivanje konceptualizacije etničkog prostora Crnogoraca, razloge njihovih migracija, modus migracija, kao i njihove posledice.

Na početku narednog poglavlja pod nazivom *Problems of Identity of Second and Third Generation of Montenegrin Immigrants in Serbia*, autor nas upoznaje sa svojim dilemama u vezi sa istraživanjem druge i treće generacije Crnogoraca u Srbiji kao etničke manjine, ali i sa pitanjima da li je termin “zajednica” adekvatan za proučavanu populaciju budući da je vrlo heterogena. Upravo ta heterogenost uticala je da se autor fokusira na “skriveni red značenja” i indirektno izražavanje identiteta na individualnom i interpersonalnom nivou. Najvažniji segment ovog poglavlja tiče se istraživanja formalnog etničkog statusa i socijalne pokretljivosti.

Nakon proučavanja identifikacijskih procesa druge i treće generacije, Nedeljkovićev pokušaj da razume Crnogorce u

Srbiji kulminirao je proučavanjem jedne lokalne zajednice (u Lovćencu) koja objedinjuje etnički (crnogorski), ideološki (komunistički, crnogorsko-pravoslavni) i lokalni/regionalni identitet (seoska zajednica). Rezultati njegovog terenskog rada u Lovćencu prezentovani su u šestom poglavlju pod nazivom *The Culture of Memory of Montenegrin Immigrants in the Village of Lovćenac in Vojvodina*. U ovom poglavlju autor nam objašnjava zbog čega su stanovnici Lovćenca u Bačkoj izuzetno interesantan primer kod koga odmah upada u oči potencijal etniciteta u smislu resursa za obezbeđivanje dobrobiti lokalne zajednice. Okruženi različitim spoljašnjim drugima (Mađari, Srbi), stanovnici Lovćenca svoj identitet grade i na osnovu odnosa prema različitim vrstama unutrašnjih „drugih“ (Crnogorci iz Nikšića, Crnogorci iz Boke i sl). Poseban problem je aktivna identifikacija uz pomoć ili u odnosu na nestalu zajednicu (Nemce), koja je otišla pre nego što su se Crnogorci doselili. Iako u selu više nema živih pripadnika nemačke zajednice, materijalni i nematerijalni ostaci njihove kulture u velikoj meri utiču na identifikaciju crnogorskih doseljenika. Za razliku od ove ruralne zajednice Crnogoraca, koju objedinjava i zajedničko regionalno poreklo („Stara Crna Gora”) i sećanje na zajedničku ideološku pozadinu njihovog preseljenja (partizanski pokret i komunizam), zajednica Crnogoraca u srpskim gradovima pokazuje se mnogo heterogenijom i bez jasnog programa i mehanizama integracije.

U sedmom poglavlju pod nazivom *Power and Powerlessness: Strategies for Climbing the Social Ladder Utilized by Minority Groups in Serbia* autor razmatra na kojim sve nivoima neka etnička zajednica iskazuje svoju (ne)moć, pokazujući pri tome da etničke manjine u različitoj meri poseduju “mehanizme, instrumente,

podršku i sredstva” kojima bi zaštitili svoje interese. Autor primećuje da su članovi manjina nedovoljno uključeni u donošenje državnih odluka, da nemaju priliku da uređuju sistem na državnom nivou, ali ni da utiču na društvene i kulturne procese u društvu, što ih neretko primorava da budu deo podkulture. Ipak, pripadnici manjinskih grupa u stanju su da pronađu način da svoj podređeni položaj pretvore u svoju prednost. Za to koriste različite resurse. Nedeljković svoju polaznu tezu potkrepljuje primerima Crnogoraca, Balkanskih Egipćana i Vlaha koji imaju različiti položaj u širem društvu, a razlikuju se i po stepenu prihvaćenosti od strane većinskog stanovništva.

Poslednja tematska celina, poklapa se sa poslednjim, osmim poglavljem pod nazivom *New Religious Minorities* u kome se autor bavi pitanjima etniciteta i nacionalizma u okviru jednog alternativnog religioznog pokreta, koji u formi duhovne škole deluje relativno nenametljivo u celom svetu. Koristeći se dosledno sprovedenim učesničkim posmatranjem autor zapaža često nevidljive i neshvatljive dimenzije etniciteta/nacionalizma u pomenutom tipu zajednica. Iako programski, i spolja posmatrano, ove zajednice teže internacionalizmu i/ili kosmopolitizmu,

društveno-političke prilike i državni propisi pripadnike ove zajednice prisiljavaju da se u mnogim situacijama nacionalno i etnički izjašnjavaju, da budu kategorisani bez obzira na unutrašnji stav, i da zbog toga trpe mnoge sankcije. Takva situacija provocira često nesvesne slojeve etničkog i nacionalnog identiteta, koji se pretvaraju u važne kamenove spoticanja na putu duhovnog samorazvoja.

Monografija *Power and Powerlessness: The Challenges of Ethnic and National Identification of Minority Groups in Postsocialist Serbia* objedinjuje radove koje je autor Saša Nedeljković tokom poslednje decenije uglavnom prezentovao domaćoj javnosti. Ostaje da se vidi da li će međunarodna naučna javnost pokazati interes za ovu studiju, odnosno da li će ona doprineti boljem razumevanju etniciteta i nacionalizma u Srbiji. Treba se nadati da će ova monografija uneti nešto više ozbiljnosti u autsajderska istraživanja ovog problema, tj. da će dovesti do opreza prilikom procene sopstvenih kapaciteta u pogledu tumačenja višedimenzionalnih etnonacionalnih procesa u ovoj etnički kompleksnoj sredini sa dugom istorijom etničkih/nacionalnih antagonizama.

Biljana Anđelković